

Černoch a jazyk

Fenoménu jazyka přisuzujeme mimořádný význam. Proto pokládáme tuto studii za nezbytnou; měla by nám totiž poskytnout jeden z prvků, jež nám pomohou porozumět rozměru *pro-druhého* u barevného člověka. Platí totiž, že mluvit znamená absolutně existovat pro druhého.

Černoch má dvě dimenze. Jednu sdílí s člověkem své rasy a druhou s bělochem. Černoch se chová jinak vůči bělochovi a jinak vůči jinému černochovi. Není přitom pochyb, že tato dvojakost je přímým důsledkem koloniálního podniku... Nikoho by nenapadlo zpochybnit, že ji žíví zejména různé teorie, jež chtěly černocha proměnit v dlouhý mezičlánek spojující opici s člověkem. Jde o objektivní a samozřejmá fakta, jež odpovídají realitě.

Jakmile byla ovšem tato situace popsána a pochopena, má se za to, že úkol je splněn... Člověk tak cestou dolů po schodech Dějin nemůže opět nezaslechnout tento hlas: „Svět už není třeba poznávat, nýbrž měnit.“

Právě to je totiž fatálním smyslem našeho života.

Mluvit znamená umět používat určitou syntaxi, ovládat morfologii toho či onoho jazyka, ale především přijmout příslušnou kulturu a nést váhu celé konkrétní civilizace.

Jelikož tato situace není jednoznačná, musíme její komplexnost zohlednit i v tomto výkladu. Snad svět přijme naše myšlenky, jež budou zpočátku možná působit nepřijatelně, avšak míru své správnosti doloží fakty.

Problém, o němž uvažujeme v této kapitole, je následující: antilský černoch bude tím bělejší, jinými slovy se tím víc přiblíží pravému člověku, čím lépe si osvojí francouzský jazyk. Víme, že právě to je jeden z postojů člověka tváří v tvář bytí. Člověk, jenž ovládá jazyk, tím pádem ovládá i svět vyjádřený a implikovaný tímto jazykem. Je jasné, kam se snažíme dospět: znalost jazyka představuje mimořádnou moc. To věděl i Paul Valéry, jenž jazyk nazval

„bohem ztraceným v těle“.⁰⁰³

Tímto fenoménem se chceme zabývat v díle, jež právě připravujeme.⁰⁰⁴ Prozatím bychom chtěli ukázat, proč se každý antilský černoch musí neustále vyhraňovat vůči jazyku. Rozšíříme přitom záběr našeho výkladu a přes Antilana se zaměříme na každého kolonizovaného člověka.

Každý kolonizovaný národ – tedy každý národ, v němž v důsledku likvidace místní kulturní jedinečnosti vznikl komplex méněcennosti – se definuje vzhledem k jazyku civilizujícího národa, tedy metropolitní kultury. Kolonizovaný člověk unikne ze své divočiny tím spíš, čím lépe si osvojí kulturní hodnoty metropole. Bude tím bělejší, čím jednoznačněji zavrhne své černošství a divočinu. V koloniální armádě a zvláště v plucích senegalských pěšáků jsou domorodí důstojníci zejména tlumočníky. Jejich úkolem je přetlumočit krajanům příkazy pána, přičemž i oni sami požívají jisté úctyhodnosti.

Existuje město a vesnice. Na jedné straně hlavní město a na druhé provincie. Stále jde přitom zjevně o týž problém. Vezměme si pro příklad Lyon v Paříži. Bude vychvalovat klid svého města, opojnou krásu břehů Rhôny, nádheru platanů a mnoho dalších věcí, jež opěvují lidé, kteří nemají co na práci. Pokud ho potkáte poté, co se vrátil z Paříže, především pak pokud sami hlavní město neznáte, bude vytrvale pět ódy na Paříž: Paříž – město světla, Seine, hospůdky, poznat Paříž a zemřít...

Týž proces se opakuje i v případě Martiničana. Nejprve u něj doma na ostrově: Basse-Pointe, Marigot, Gros-Morne, a oproti tomu impozantní Fort-de-France. Poté, a to je to hlavní, se totéž děje i mimo jeho ostrov. Černoch, který zná metropoli, je polobohem. Uvedu v této souvislosti jistou skutečnost, jež mým krajanům nemohla uniknout. Mnoho Antilanů tráví jistý čas v metropoli, a pak se vrací domů, aby byli posvěceni v novém statusu. Vedle nich získává domorodec, ten-co-nikdy-nevytáhl-paty-z-domu čili „bitaco“, tu nejvýmluvnější formu zmiňované ambivalence. Černoch, jenž žil nějakou dobu ve Francii, se vrací radikálně proměněn. Abychom se vyjádřili terminologií genetiky, řekněme, že jeho fenotyp prodělá definitivní, absolutní mutaci.⁰⁰⁵ Ještě před jeho odjezdem je z jeho téměř beztlížné chůze cítit, že se daly do chodu jakési nové síly. Když se setká s nějakým přítelem či kamarádem, neohlašuje ho už obvyklá rozpražená náruč: náš „budoucí navrátilce“ se lehce ukloní. Jindy hrdelní hlas prozrazuje jakýsi vnitřní pohyb tvořený šelestěním. Černoch totiž

004

Le Langage et l'agressivité.

005

Máme tím na mysli fakt, že černoši, již se vrací mezi své, budí dojem, jako by ukončili jakýsi cyklus, jako by si přidali cosi, co jim chybělo. Vrací se doslova plní sebe samých.

ví, že tam ve Francii ho vidí způsobem, jenž na něj dolehne hned v Le Havru či Marseille: „Já jsem Martiničan a ve Francii jsem poprvé“; ví, že to, co básníci nazývají „božským vrkáním“ (mám na mysli kreolštinu), je jen prostředním článkem mezi negerskou hatmatilkou a francouzštinou. Buržoazie z Antil používá kreolštinu jen ve styku se služebnictvem. Ve škole se malý Martiničan učí nářečím pohrdat. Mluví se o kreolismech. Některé rodiny používání kreolštiny zakazují a maminky nadávají dětem do „trulantů“, když ji používají.

„Má matka chtěla vzdělaného syna.
Pokud nebudete umět lekci dějepisu,
nepůjdete v neděli na mši
a nebudou nedělní výhody.
Toto dítě bude ostudou našeho jména,
toto dítě bude naše zkáza.
Mlčte, řekl jsem vám, že máte mluvit francouzsky,
francouzštinou z Francie,
francouzštinou jako Francouz,
francouzskou francouzštinou.“⁰⁰⁶

Ano, musím si dávat pozor na svůj sloh, protože mě budou posuzovat tak trochu podle něj... Řeknou o mně, s velkým pohrdáním, že neumím ani mluvit francouzsky.

Ten, kdo se ve skupině mladých Antilanů vyjadřuje dobře, kdo ovládá jazyk, je mimořádně obávaný. Je třeba dávat si na něj pozor, je to skoro běloch. Ve Francii se říká: mluvit jako kniha. Na Martiniku: mluvit jako běloch.

Po příjezdu do Francie bude černoch bojovat proti mýtu Martiničana-polykajícího-r. Chopí se ho a bez nadsázky s ním vstoupí do otevřeného konfliktu. Bude se snažit ono ryčivé r nejen vyslovovat, ale přímo hulákat. Bude číhat na sebemenší ohlasy okolí, bude sám sebe poslouchat při mluvení, pojme nedůvěru k jazyku, onomu naneštěstí lenivému orgánu, zavře se do svého pokoje a bude celé hodiny čist, přičemž bude usilovně pracovat na své *dikci*.

Nedávno nám jeden kamarád vyprávěl tenhle příběh. Jistý Martiničan vstoupil po příjezdu do Le Havru do jakési kavárny. S dokonalou sebejistotou přitom prohodil: „Vrrrchní! Pvineste mi pivo, pvosím.“ Je to hotová metla.

Z obavy, aby nedostal představě negra-polykajícího-r, se tento muž sice dobře připravil, ovšem záhy mu došly síly.

Existuje psychologický fenomén, jenž spočívá ve víře, že svět se otevírá s padajícími hranicemi. Černoch, jenž je na svém ostrově věznem ztraceným v atmosféře bez nejmenších vyhlídek, vnímá ono volání Evropy jako jakýsi dýchací otvor. Je totiž třeba říci, že Césaire byl ve svém *Deníku návratu do rodné země* velkomyslný. Toto město, Fort-de-France, je skutečně všední a ubohé. Tam, pod tím sluncem, se rozprostírá „nudné, rozložené město, chycené do pastí zdravého rozumu, nehybné, zadýchané pod svým geometrickým břemenem dalších a dalších křížů, neposlušné svého osudu, němé a v každém případě rozmrzelé, neschopné růst z podstaty této země, rozpačité, spoutané, opanované, nepřátelské vůči fauně a flóře“.⁰⁰⁷

Césaireův popis není vůbec poetický. Lze tak pochopit, že když černoch oznamuje svůj odjezd do Francie (jemuž říká „vstup“, jako by prožíval „vstup do společnosti“), raduje se a odhodlává ke změně. Nepodléhá přitom žádné předběžně utvořené představě, mění se nezávisle na jakémkoli myšlenkovém procesu. Ve Spojených státech existuje takzvané Peckamovo centrum, jež vedou Pearce a Williamson. Tito autoři prokázali, že u lidí žijících v manželství dochází k biochemické transformaci, a zřejmě odhalili též přítomnost jistých hormonů u manžela těhotné ženy. Bylo by zajímavé zabývat se podobně humorálními zvraty u černochů po jejich příjezdu do Francie – někdo tak ostatně jistě jednou učiní. Nebo by stálo za to prostě na základě testů studovat změny v jejich psychice před odjezdem a měsíc po jejich usazení ve Francii.

V takzvaných humanitních vědách se odehrává jisté drama. Je třeba stanovit postulát nějaké obecné lidské reality, popsat její psychické podmínky a brát přitom v úvahu jen nedokonalosti, nebo se máme neustále snažit o nové a nové konkrétní pochopení člověka?

Když čteme, že od devětatřiceti let už člověk nedokáže milovat, že musí na návrat citu čekat dalších devětačtyřicet let, ztrácíme jaksi půdu pod nohama. Této závratí unikneme jen tehdy, pokud si problém jasně stanovíme, protože všechny objevy, veškerý tento výzkum směřuje k jedinému: přimět člověka k tomu, aby připustil, že není ničím, naprosto ničím, a že musí skoncovat s oním narcisismem, na jehož základě se vidí jiný oproti ostatním „živočichům“.

Tak či onak, já se svého narcisismu chápu oběma rukama a zavrhují podlost těch, kdo chtějí z člověka učinit stroj. Pokud nelze zahájit dis-

kusi v rovině filosofické, tedy na úrovni základního požadavku lidské reality, pak souhlasím, abychom ji vedli v rovině psychoanalýzy, tedy „zmetků“, v tom smyslu, v jakém se mluví o zmetcích při výrobě motoru.

Černoch, jenž přijíždí do Francie, se mění, protože metropole je pro něj jako tabernákl. Mění se nejen proto, že právě odtud k němu přišli Montesquieu, Rousseau a Voltaire, ale i z toho důvodu, že odtud pocházejí lékaři, funkcionáři a nesčetní drobní potentáti, počínaje rotným „po patnácti letech služby“ až po četníka původem z Panissières. Působí tu jakési uhranutí na dálku, a ten, kdo má za týden odjet do metropole, kolem sebe utváří magický kruh, jehož úhelné kameny tvoří slova Paříž, Marseille, Sorbonna či Pigalle. Dotyčný odjíždí a s tím, jak se stále zřetelněji rýsuje jeho parník, mizí pozvolna jeho amputované bytí. Svou moc a proměnu čte přitom v očích těch, již ho doprovodili. „Sbohem kroji s kostičkami, sbohem šátku...“

Nyní, poté, co jsme ho odvedli do přístavu, ho nechejme plout, později se s ním opět shledáme. Prozatím vyděme vstříc jednomu z těch, co se vracejí. Tento „navrátilce“ se projevuje od prvního kontaktu. Odpovídá pouze ve francouzštině a často již kreolštině nerozumí. Jak se věci mají, nám v tomto ohledu napovídá folklor. Po několika měsících strávených ve Francii se jeden venkovan vrátil mezi své. Jakkmile spatřil pluh, zeptal se svého otce, starého, světa znalého vesničana: „Jakkpak že se nazývá tento nástroj?“ Namísto odpovědi mu otec hodil pluh na nohu, a najednou se synovi paměť vrátila. Svérázná léčebná metoda.

Zde je tedy náš navrátilce. Nářečí již nerozumí, mluví o opeře, kterou možná viděl jen z dálky, ale především zaujímá kritický postoj ke svým krajanům. Ať se stane cokoliv, vždy má v záloze řešení. Je přece tím, kdo všemu rozumí. To přitom dává najevo tím, jak mluví. Podívaná na náměstí Savane, kde se schází mládež z Fort-de-France, mluví za vše: slovo dostává ihned navrátilce. Mladí se tu scházejí hned po škole. Toto náměstí má zjevně zvláštní poezii. Představte si prostor dlouhý 200 metrů a široký 40 metrů, vymezený po stranách červotočivými tamaryšky, nahoře obrovským památkem zesnulých, darem vděčné vlasti svým dětem, a dole hotelem Central. Na tomto prostoru, zmučeném nepravidelnou dlažbou a kamínky, jež se koulejí pod chodidly, je uzavřeno nějakých tři sta či čtyři sta mladých lidí, kteří bloumají nahoru a dolů, namlouvají se, dáme to dohromady, nedáme, a zase se rozcházejí.

Jak se máš?

Dobře. A ty?

Dobře.

A tak to jde už padesát let. Ano, toto město strašlivě upadlo. A život v něm jakbysmet.

Sejdou se a povídají. A dostává-li navrátilce rychle slovo, děje se tak proto, že *na něj čekají*. Jednak na jeho způsob mluvy: chytají se sebemenší chybičky, pitvají ji, a za méně než osmačtyřicet hodin už o ní ví celý Fort-de-France. Tomu, kdo dává najevo svou nadřazenost, se nesplnění povinnosti neodpouští. Řekne-li například: „Nebylo mi dáno vidět ve Francii četníky na koních“, je vzápětí ztracen. Zbývá mu jediná možnost: zbavit se svého pařížanství a zemřít na pranýři. Jeho pochybení totiž nebude nikdy zapomenuto. Až se ožení, jeho žena pochopí, že se provdala za kus dějin, a s touto historkou budou muset bojovat i jeho děti a přemoci ji.

Co způsobuje tento rozklad osobností? Odkud plyne tento nový způsob bytí? Jak pravili Damourette a Pichon, každá řeč je způsobem myšlení. A to, že onen nedávno se navrátilčí černoch musel přijmout jiný jazyk, než jakým hovoří společenství, kde se narodil, znamená jakýsi posun či zlom. Profesor Westermann napsal v *The African to-day*, že u černochů existuje pocit méněcennosti, jež zakoušejí zejména ti vyspělí a jež se neustále snaží překonat. Dodává přitom, že tak činí často prostomyslně: „Nosí evropské šatstvo či veteš podle poslední módy, přijímají za své věci, jež používá Evropan, včetně jeho vnějších zdvořilostních projevů, vlastní mluvu prokládají evropskými výrazy, a když mluví či píšou evropským jazykem, používají nabubřelé fráze, to vše ve snaze dosáhnout pocitu rovnocennosti s Evropanem a jeho způsobem existence.“

S odvoláním na jiné práce a naše osobní postřehy bychom se chtěli pokusit ukázat, proč se černoch vyhraňuje charakteristickým způsobem vůči evropské řeči. Ještě jednou připomínáme, že závěry, k nimž dospějeme, platí pro francouzské Antily. Přesto však víme, že se totéž chování vyskytuje u všech kolonizovaných ras.

Poznali jsme, a bohužel stále poznáváme, kamarády pocházející z Dahome či Konga, kteří tvrdí, že jsou Antilané. Poznali jsme a stále poznáváme Antilany, kteří se urazí, jsou-li pokládáni za Senegalce. Antilan je totiž „vyspělejší“ než africký černoch, tedy bližší bělochovi; a tato odlišnost existuje nejen na ulici a bulvárech, ale i na úřadech a v armádě. Tuto znepokojivou situaci zná každý Antilan, jenž absolvoval vojenskou službu v nějakém regimentu domorodých pěšáků: na jedné straně Evropané, ze starých kolonií nebo z metropole, a na straně druhé domorodci. Vzpomínáme si, že jednoho dne se uprostřed boje ukázalo, že je třeba zlikvidovat hnízdo kulometů. Tři-

krát tam poslali Senegalce, kteří byli pokaždé odrazeni. Tehdy se jeden z nich zeptal, proč tam nejdou *tubabové*, tedy běloši. V takových chvílích už člověk neví, kdo je, zda *tubab* nebo domorodec. Mnoho Antilanů však tuto situaci nevnímá jako nijak znepokojivou, ale naopak jako naprosto normální. Ještě to by chybělo, aby si nás pletli s nějakými negry! Francouzi domorodci pohrdají a Antilan vládne veškeré téhle negerské chásce jako nezpochybnitelný pán. Jako krajní příklad ostatně popíšu jistou přinejmenším komickou událost: nedávno jsem se bavil s jedním Martiničanem, jenž mi rozhněvaně sdělil, že někteří Guadeloupané se vydávají za našince. Člověk si ale, dodal, rychle všimne, že to není pravda, protože jsou to větší divoši než my: tedy, opět, lidé vzdálenější bělochovi. Říká se, že černochoch si libuje ve žvanění, a co se mě týče, když slyším slovo „žvanění“, představím si skupinku radujících se dětí, které pokřikují na ostatní nesrozumitelná slova a zvuky, dětí uprostřed hry, uvážíme-li, že hru lze vnímat jako zasvěcení do života. Řekneme-li, že černochoch rád žvaní, není odtud daleko k jinému tvrzení, totiž že černochoch je jen takové dítě. Psychoanalytici si mnou ruce a pojem *orality* je rychle opuštěn.

To ale není vše. Problém řeči je příliš zásadní, abychom mohli doufat, že ho zde vyložíme v úplnosti. Pozoruhodné Piagetovy studie nás naučily rozlišovat jednotlivá stadia jejího vzniku a práce Gelbovy a Goldsteinovy nám ukázaly, že funkce řeči se dělí na dílčí patra či stupně. V tomto případě se zajímáme o černého člověka tvářící v tvář francouzskému jazyku. Chceme pochopit, proč Antilan rád mluví francouzsky.

Jean-Paul Sartre ve svém úvodu k *Antologii negerské a malgašské poezie* říká, že černý básník se v budoucnu obrátí proti francouzskému jazyku, to ovšem neplatí o básnících antilských. V tomto ohledu ostatně souhlasíme s panem Michélem Leirisem, jenž před nedávnem napsal o kreolštině:

„Kreolština, tento lidový jazyk, jež všichni relativně dobře ovládají, ale výhradně jím hovoří pouze negramotní lidé, se zdá od nynějška odsouzena k tomu stát se přežitkem, jakmile se vzdělanost rozšíří dostatečně všeobecně i v opomíjených vrstvách společnosti. Je však třeba říci, že tato vzdělanost postupuje pomalu, a to vzhledem k obecně příliš nízkému počtu školních zařízení, zanedbatelnému zájmu o četbu u široké veřejnosti a často příliš nízké úrovni materiálního života.“ A autor dodává, že „v případě básníků, o nichž je zde řeč, nejde o to stát se „Antilanem“ – ve smyslu pitoresknosti novodobých básníků písčích v okcitánštině –, tedy používat přejatý jazyk, navíc zbavený vlivu na okolní svět, jakkoli může mít své vnitřní kvality; jde o to dát najevo celistvost své

osobnosti tvářící v tvář bělochům, již trpí nejhoršími rasovými předsudky a jejichž pýcha se ukazuje stále více jako neodůvodněná.“⁰⁰⁸

V nářečí sice píše i takový Gilbert Gratiant, je však třeba přiznat, že se jedná o vzácný případ. Dodejme ostatně, že básnická hodnota těchto výtvorů je silně pochybná. Existují však v pravém smyslu slova umělecká díla přeložená z wolofštiny či z jazyka fula, a s velkým zájmem sledujeme i lingvistické studie Cheikha Anty Diopa.

Na Antilách nic takového neexistuje. Oficiálně se zde mluví francouzsky; učitelé úzce dohlížejí na to, aby děti nepoužívaly kreolštinu. Důvody, jichž se dovolávají, přejdeme mlčením. Problém je prý následující: na Antilách existuje stejně jako v Bretani dialekt a vedle toho francouzský jazyk. To ovšem není pravda, protože Bretonci se nevnímají jako vůči Francouzům méněcenní. Bretonci nebyli civilizováni bělochy.

Odmítneme-li hledat další a další aspekty problému, hrozí, že se nám nepodaří přesně stanovit jeho ohnisko. Je přitom důležité černochovi říci, že rozchod s minulostí ještě nikdy nikoho nespasil. A je-li pravda, že se musím osvobodit od toho, co mne dusí, protože opravdu nemohu dýchat, stále platí i to, že je nezdravé naroubovat na fyziologickou bázi, tedy mechanické dýchací potíže, prvek psychologický, tedy nemožnost rozletu.

Co to znamená? Jednoduše toto: když nějaký Antilan s diplomem z filosofie prohlásí, že o vyšší vzdělání dále usilovat nebude, přičemž se odvolává na barvu své pleti, říkám, že filosofie nikdy nikoho nespasila. Když se mi jiný snaží dokázat, že černoši jsou stejně chytří jako běloši, říkám: ani inteligence nikdy nikoho nespasila, a to je pravda, protože ve jménu inteligence a filosofie se sice hlásá rovnost mezi lidmi, ale také rozhoduje o jejich vyhlazování.

Než budeme pokračovat, musíme říci jisté věci. Hovořím zde jednak o černoších, již se sami sobě odcizili (byli mystifikováni), a jednak o běloších, již se sami sobě odcizili (jakožto mystifikátoři a mystifikováni). Najde-li se takový Sartre či Verdier, onen kardinál, aby prohlásili, že skandál černošské otázky trvá už příliš dlouho, lze jen konstatovat, že jejich postoj je naprosto normální. I my bychom mohli uvádět další a další odkazy a citace a ukázat, že předsudek barvy pleti je opravdu hloupost a křivda, jež je třeba vymýtit.

Sartre začíná svého *Černého Orfea* takto: „V co jste tedy doufali, když jste odstranili onen roubík, jenž zacpával ta černá ústa? Že na vás budou pět chválu? Mysleli jste, že když se ony hlavy, jež naši otcové shrbili násilím

až k zemi, znovu napřímí, budete v jejich očích číst zbožňování?“⁰⁰⁹ Nevím, ale říkám, že ten, kdo se bude snažit hledat v mých očích něco jiného než věčný otazník, nic neuvidí; ode mě se nedočká uznání ani nenávisť. A pokud silně zakřičím, nebude to výkřik negerský. Ne, z tohoto úhlu pohledu neexistuje negerská otázka. Nebo přinejmenším, je-li nějaká, zajímají se o ni bílí jen náhodou. Tyto dějiny se odehrávají ve tmě, a její nejtajnější zákoutí prosvětlí slunce, jež vyženu na nebe.

Doktor H.-L. Gordon, lékař z psychiatrické kliniky Mathari v Nairobi, napsal v článku publikovaném ve východoafrické *Presse médicale* následující: „Mimořádně důkladné pozorování skupiny sta normálních domorodých mozků prokazuje prostým okem absencí nových mozků, jež, jak víme, charakterizují buňky v posledním stadiu vývoje.“ Přičemž dodává, že „tato méněcennost tvoří kvalitativně 14,8 %“ (citace viz sir Alan Burns).⁰¹⁰

Jak jsme již zmiňovali, negr údajně spojuje opici s člověkem, samozřejmě bílým, a sir Alan Burns dospívá až na sto dvacáté straně k tomuto závěru: „Teorii, podle níž je černý člověk méněcenný vůči člověku bílému nebo má jiný původ, tedy nemůžeme pokládat za vědecky prokázanou.“ Dodáme, že bychom snadno prokázali též nesmyslnost výroků jako: „V duchu Bible budou bílá a černá rasa i nadále odděleny jak v nebi, tak i na zemi, a domorodci, již vstoupí do království nebeského, budou odděleně vedeni do jednoho z oněch božích domů, o nichž se zmiňuje Nový zákon.“ Nebo také: „Jsme vyvoleným národem, pohlédni na barvu naší kůže, jiní jsou černí či žlutí, a to pro hříchy, jichž se dopustili.“

Ano, jak vidíme, pokud bychom apelovali na lidskost, pocit důstojnosti, lásku a milosrdenství, snadno bychom prokázali či přiměli ostatní připustit, že černochoch je bělochovi roven. Náš cíl je ale úplně jiný: chceme totiž černochovi pomoci osvobodit se od složitého komplexu, jenž vyklíčil v koloniální situaci. Pan Achille, profesor na Lycée du Parc v Lyonu, citoval na jedné konferenci jistou osobní příhodu. Tato zkušenost je ale všeobecná. Černoši žijící ve Francii ji neprožili jen vzácně. Pan Achille se jakožto katolík vydal na studentskou pouť. Jistý kněz si všiml tohoto osmahlého člověka ve svém houfu a řekl mu: „Ty z širé savany, proč jít s námi?“ Otázaný odpověděl velmi zdvořile – a nebyl to tento mladý dezertér ze savany, kdo se v tomto příběhu dostal do rozpaků. Ostatní se zasmáli oné záměně rolí a šlo se dál. Pokud se však nad touto epizodou

pozastavíme, uvidíme, že fakt, že kněz oslovil onoho mladého muže negerskou mluvou, si žádá několik poznámek:

1. „Černochoy já znám; člověk na ně musí po dobrým, musí zapříst hovor o tom, jaký je to u nich; musíte s nima umět mluvit, o to jde. To máte třeba...“ To nepřeháníme: když běloch mluví s černochem, chová se naprosto stejně jako dospělý k děcku, pitvoří se, huhňá a chová se jako hodný a blahosklonný strýček. To jsme neviděli u jednoho bělocha, ale u stovek lidí bílé pleti; a naše postřehy se netýkají té či oné kategorie, naopak jsme chtěli vyjít ze zcela objektivního postoje a zabývat se tímto jevem u lékařů, policistů a podnikatelů na stavbách. Někdo možná zapomene na náš cíl a namítne, že jsme se měli dívat jinam a že existují i běloši, na něž se náš popis nehodí.

Těmto kritikům odpovíme, že zde soudíme mystifikované a mystifikátory, tedy jedince, již se sami sobě odcizili, a že pokud existují běloši, kteří se k černochovi chovají zdravě, pak nás právě tento případ nezajímá. Když budou játra mého pacienta pracovat bez obtíží, neřeknu proto: zdravé jsou i ledviny. Pokud konstatuji, že játra jsou v pořádku, ponechám je jejich normálnosti, jež je normální, a vrátím se k ledvinám. Ty jsou totiž v tomto případě nemocné. Což znamená, že vedle normálních lidí, kteří se chovají zdravě v souladu s lidskou psychologií, existují i tací, kteří jednájí patologicky v duchu psychologie, jež je nelidská. A ukazuje se, že existence tohoto typu lidí rozhodla o jistých skutečnostech, jež zde chceme pomoci odstranit.

Mluvíte-li s černochoy tímto způsobem, vycházíte jim přece vstříc, umožníte jim cítit se přirozeně, snáze se s nimi domluvíte, uklidníte je...

Lékaři z ordinací to znají. Vystřídá se u nich dvacet evropských pacientů: „Posad'te se, pane... Co vás přivádí?... Co vás trápí?...“ Pak přijde jeden negr nebo Arab: „Sedni si, kamaráde... Co ti je?... Kde tě bolí?...“ Neřkuli přímo: „Co ty mít?...“

2. Mluvit s negrem negerskou hatmatilkou znamená ho urážet, protože je tím-kdo-mluví-negerskou-hatmatilkou. Mnozí přitom namítnou, že v tom není úmysl či vůle ranit. To nepopíráme, ale právě tato absence snahy, tato nenucenost a bezstarostnost, tato samozřejmost, s jakou je na něj pohlíženo, s jakou je uvězněn, degradován na primitiva a zbaven kulturnosti, je urážlivá.

Ten, kdo se obrací negerskou mluvou na barevného člověka či Araba, ve svém chování nevidí žádnou vadu ani neřest, protože nikdy nepřemýšlel. Sami občas v rozhovoru s jistými pacienty cítíme, v kterém okamžiku jsme uklouzli...

Před onou starou vesničankou, onou třiasedmadesátiletou slaboduchou ženou v pokročilém stadiu demence najednou cítím, že se hrouť moje tykadla, jimiž hmatám a jsem hmatán. To, že najednou mluvím jazykem demence

či slaboduchosti, to, že se „nakláním“ k této nebohé třiasmdesátileté stařeň, že jí jdu vstříc, abych mohl stanovit její diagnózu, je znakem úpadku mých mezilidských vazeb.

Je to idealista, můžete namítnout. To ovšem není pravda, to ostatní jsou darebáci. Co se mě týče, mluvím s „těmi špinavými Araby“ vždy spisovnou francouzštinou, a vždycky mi rozuměli. Odpovídají mi, jak mohou, ale zásadě odmítám jakoukoli formu paternalismu.

„Tak pojď, kamaráde! Kde to bolí? Co? Já podívat? Břicho? Srdce?“

...S lehkým přízvukem, který pravidelní návštěvníci ordinací dobře znají.

Máme přitom čisté svědomí, přijde-li odpověď v témže duchu. „Vidíte, to, co se povídá, nejsou žádné vtípy. Oni jsou prostě takoví.“

V opačném případě bude třeba opustit své předsudky a chovat se jako člověk. Celá tato konstrukce se totiž zhroutí. Černochoch, který vám řekne: „Pane, já nejsem žádný váš kamarád...“ Neslýchané.

Musíme však sestoupit níž. Jste v kavárně v Rouenu nebo ve Štrasburku a naneštěstí si vás všimne starý ožrala. V okamžiku usedá k vašemu stolu: „Ty Afričan? Dakar, Rufisque, bordely, ženský, kafe, mango, banány...“ Zvednete se a odejdete; loučí se s vámi salvou nadávek: „Negře špinavej, tam u vás v houštině jsi nedělal tak důležitýho!“

Pan Manoni popsal to, co sám nazývá Prosperovým komplexem. K těmto objevům, jež nám umožní pochopit psychologii kolonialismu, se ještě vrátíme. Už nyní ale můžeme říci:

Mluvíte-li negerskou hatmatilkou, vyjadřujete myšlenku: „Ty zůstaň, kde jsi.“

Potkám Němce či Rusa mluvícího špatně francouzsky. Gesty se mu pokouším předat informaci, o kterou žádá, ale přitom si dávám pozor, abych nezapomněl, že má svůj vlastní jazyk, svou zemi a že je možná ve své kultuře advokátem či inženýrem. Každopádně je v mé skupině cizincem a jeho normy jsou logicky odlišné.

V případě černochocha nic podobného neexistuje. Černochoch nemá kulturu, nemá žádnou civilizaci, onu „dlouhou dějinnou minulost“.

Zde možná narážíme na důvody snah současných černochochů: totiž za každou cenu dokázat bílému světu existenci negerské civilizace.

Ať už chce nebo nechce, musí si negr navléci livrej, kterou mu připravil běloch. Podívejte se na ilustrované knížky pro děti, negři mají do jednoho na rtech rituální „ano pané“. V kinematografii je situace ještě vyhrcořenější.

Většina ve Francii předabovaných amerických filmů znovu a znovu předkládá negry typu: „Banania, mňam.“ V jednom z těchto nových filmů, *Oceloví žraloci*, mluvil negr, plující v ponorce, tím nejtýpčtějším žargonem, jaký si lze představit. Byl ostatně negrem, jak se patří, chodil vždy o krok za ostatními, klepal se při sebemenším náznaku rozčilení námořního poddůstojníka a nakonec byl v tomto podniku zabit. Přesto jsem přesvědčen, že tenhle způsob mluvy nebyl součástí původní verze. A i kdyby, nechápu, proč se máme v demokratické Francii, kde je šedesát milionů občanů barevné pleti, přizpůsobovat Americe až po takové pitomosti. Negr se totiž musí prezentovat určitým způsobem, a s tímto stereotypem se setkáváme od černochocha z filmu *Bez milosti* – „Já dobrý dělník, nikdy nelhat, nikdy nekrást“ – až po služebnou z *Duelu na slunci*.

Ano, od černochocha se žádá, aby byl dobrým negrem; pokud jím je, to ostatní už přijde samo. Vložit mu do úst negerskou hatmatilku znamená vztáhnout ho k jeho obrazu, lapit ho a uvěznit jakožto věčnou oběť jisté jsoucnosti, jistého *zdání*, za něž není zodpovědný. A přirozeně, jako je podezřelý Žid, který utrácí, aniž by počítal, musí být pod dohledem i černochoch, který cituje Montesquieua. Abychom si rozuměli: musí být pod dohledem, protože s ním cosi začíná. A samozřejmě netvrdím, že černošský student je podezřelý svým spolužákům nebo učitelům. Mimo univerzitní prostředí však stále žije armáda pitomců: nejde přitom o to je převychovat, ale pomoci černochovi, aby nebyl otrokem jejich archetypů.

Souhlasíme s tím, že tito imbecilové jsou produktem ekonomicko-psychologické struktury: jen jsme tak nijak nepokročili.

Když nějaký negr mluví o Marxovi, první reakce je následující: „My jsme vás vychovali, a vy se teď obracíte proti svým dobrodincům. Nevděčníci! Od vás se opravdu nedá nic očekávat.“ A pak je tu také onen úderný argument afrického plantážníka: naším nepřítelem je učitel.

Tvrdíme, že Evropan má o černochovi jasně danou představu, a nic člověka nepobouří víc, než slyší-li: „Jak dlouho už jste ve Francii? Mluvíte dobře francouzsky.“

Mnozí by mohli namítnout, že je to tím, že po negersku se vyjadřuje spousta černochochů. To by bylo ale příliš jednoduché. Jste ve vlaku a zeptáte se: „Promiňte, pane, byl byste tak laskav a řekl mi, kde najdu jídelní vůz, prosím?“

„To víš, že jo, kamaráde, ty jít rovně chodbou, ráz, dva, tři, ono tam.“

Ne, mluvit po negersku znamená černochocha uvěznit a dál umožňovat existenci konfliktní situace, kdy běloch černochocha zamožuje cizími, nesmírně toxickými látkami. Není nic senzačnějšího než černochoch, který se správně vyja-

dřuje, protože takový jedinec skutečně splynul s bílým světem. Občas se bavíme se studenty cizího původu. Mluví přitom špatně francouzsky: malý Crusoe alias Prospero je v takové situaci ve svém živlu. Vysvětluje, informuje, komentuje a poučuje. Černoch mu to ovšem neskutečně kazí; jde totiž už nějaký čas s dobou. Už s ním nemůžete tu hru hrát, protože on je přesnou replikou bělocha. Musíte se podvolit.⁰¹¹

Po tom všem, co bylo řečeno, chápeme, že první reakcí černocho je říci „ne“ těm, kdo se ho pokoušejí definovat. Chápeme, že první akcí černocho je *reakce*, a jelikož je černoch hodnocen podle svého stupně asimilace, chápeme i to, že jakmile dorazí do Francie, vyjadřuje se pouze francouzsky. Snaží se totiž jasně ukázat zlom, k němuž došlo v jeho životě. Stává se novým typem člověka, jehož vnucuje svým přátelům i rodičům. Se svou starou matkou, která už nechápe, mluví o jejích hadrech, o nepořádku v té její barabizně, o její budoucnosti... To vše přizdobené náležitým přízvukem.

Ve všech zemích světa existují kariéristé, „odrodilci“, a na druhé straně „ti, kdo jsou si vědomi svého původu“. Antilan, jenž se vrací z metropole, se vyjadřuje nářečím, chce-li dát najevo, že se nic nezměnilo. Cítíte to na přístavním můstku, kde na něj čekají rodiče a přátelé. Čekají ho nejen proto, že přijíždí, ale i v tom smyslu, v jakém se říká: však já si na něj počkám. Potřebují minutu na to, aby stanovili diagnózu. Pokud navrátilce kamarádům řekne: „Jsem šťasten, že jsem opět mezi vámi. Bože, jak je v téhle zemi horko, tady bych dlouho nevydržel“, máme jasno: přijíždí Evropan.

V trochu užším smyslu, když se v Paříži setkávají antilští studenti, nabízejí se jim dvě možnosti:

bud' podporovat bílý svět, tedy svět pravý, přičemž mohou i nadále promýšlet, s použitím francouzštiny, jisté otázky a ve svých závěrech usilovat o určitý stupeň univerzalizmu;

nebo Evropu, „Yo“⁰¹² zavrhnout, spojit se v nářečí a hezky pohodlně se usalašit v tom, co bychom mohli nazvat martinickým *umweltem*; tím míníme fakt – a obracíme se tak především na naše antilské bratry –,

011

„Na Lékařské fakultě jsem poznal negry... kteří pro mě byli jedním slovem zklamáním; vzhledem k jejich barvě pleti nám mohli dát příležitost k milosrdenství, velkodušnosti či vědeckému přátelství. Této povinnosti, již si žádá naše dobrá vůle, ovšem nedostáli. Celá naše usazená něha, naše vychytralá starostlivost vyšly naprázdno. Neměli jsme koho chlácholit ani koho nenávidět; ti černoši vážili na miskách vah drobných úkolů a každodenních hubených podvodů zhruba tolik co my.“ Michel Salomon, „D'un juif à des nègres“, *Présence africaine*, č. 5, s. 776.

012

Označení pro „ostatní“, zde v obecném významu; úžeji „Evropané“.

že když se některý z našich přátel v Paříži či jiném univerzitním městě pokusí seriózně uvažovat nad nějakým problémem, je obviněn z toho, že ze sebe dělá důležitého, a nejlepším způsobem, jak ho odzbrojit, je přiklonit se k antilskému světu a vytasit se s kreolštinou. Zde je třeba hledat jednu z příčin, proč se po nějaké době evropského života hroutí tolik přátelství.

Protože usilujeme o to, aby odcizení černochoů skončilo, přáli bychom si, aby si černoši uvědomili, že pokaždé, když se před bělochem neshodnou, jednají s nedostatkem soudnosti.

Senegalec se učí kreolsky, aby se mohl vydávat za Antilana: tvrdím, že to je odcizení.

Antilané, kteří kreolsky umějí, nešetří posměšky: tvrdím, že to je nedostatek soudnosti.

Jak je vidět, nemýlili jsme se, když jsme se domnívali, že studie o mluvčím Antilana by nám mohla odhalit jisté rysy jeho světa. Jak jsme řekli na začátku, mezi jazykem a společenstvím existuje jakýsi podpůrný vztah.

Hovořit nějakým jazykem znamená přijmout určitý svět, určitou kulturu. Antilan, který chce být bílý, takovým bude tím spíš, osvojí-li si onen kulturní nástroj, jímž je jazyk. Vzpomínám si, že když jsem před něco víc než rokem v Lyonu srovnával černošskou poezii s poezií evropskou, jeden francouzský kolega mi po přednášce sdělil vřelým tónem: „Ty jsi v nitru běloch.“ To, že jsem se zabýval v jazyce bělocha tak zajímavou otázkou, mi zajistilo právo na novou vlast.

Z historického hlediska je třeba pochopit, že černoch chce mluvit francouzsky, protože je to klíč, který mu může otevřít dveře, jež mu byly ještě před padesáti lety zapovězeny. U Antilanů, jichž se týká náš výklad, se setkáváme s hledáním jazykových odstínů a zvláštností, tedy prvků, jejichž prostřednictvím mohou sami sobě dokázat, nakolik jsou kulturně způsobilí.⁰¹³ Kdosi řekl, že antilští řečníci mají takovou sílu projevu, že by jim Evropané sotva stačili. Vzpomínám si na jednu příznačnou událost: roku 1945, když probíhaly volební kampaně, mluvil Aimé Césaire jakožto uchazeč o poslanecký mandát před početným publikem v chlapecké škole ve Fort-de-France. Uprostřed před-

013

Viz např. téměř neuvěřitelný počet anekdot, jež vznikly v důsledku volby nějakého uchazeče o poslanecký mandát. Novinářská špína jménem *Zuřivá kachna* neměla pokoj, dokud nezasykala pana B. nechutnými kreolismy. Na Antilách je to univerzální umlčující zbraň: *neumí se vyjádřit francouzsky*.

nášky jedna žena omdlela. Následujícího dne událost vyprávěl jeden známý, přičemž ji komentoval těmito slovy: „Francouzština tak páčila, že ženská vyvrátila.“⁰¹⁴ Síla jazyka!

Naši pozornost si zaslouží i několik dalších faktů: například to, jak pan Charles-André Julien představil Aimého Césaire, totiž jako „černého básníka a univerzitního pedagoga...“; nebo jednoduše pojem „veliký černošský básník“.

V těchto frázích, jež jako by odpovídaly nějakému naléhavému volání po zdravém rozumu – protože Aimé Césaire konečně je černoš i básník –, je jistá skrytá myšlenka, jistá neodbytná klička. Nevím nic o Jeanu Paulhanovi, kromě toho, že píše velice zajímavá díla; netuším, kolik let může být Cailloisovi, a registruji jen projevy jeho existence, jež občas nalinkuje na nebe. A nechť nás neobviňují z afektivní anafylaxe; chceme říci, že není důvod, aby pan Breton prohlašoval o Césaireovi: „A je to černoš, jenž ovládá francouzský jazyk, jako to dnes nedokáže žádný běloch.“⁰¹⁵

A i když pan Breton vyjádřil pravdu, nevidím, v čem spočívá onen paradox, ona věc hodná naší pozornosti, protože pan Aimé Césaire je konečně Martiničan a univerzitní pedagog.

Ještě jednou se vrátíme k panu Michelu Leirisovi: „Existuje-li u antilských spisovatelů snaha odstříhnout se od literárních forem spojených s oficiálním školstvím, tato vůle, napjatá ke svobodnější budoucnosti, nemůže získat podobu spjatou s folklorem. Tito autoři se snaží především literárně vyjádřit své vlastní poselství a v některých případech být mluvčími skutečné rasy se zneuznanými možnostmi, přičemž odmítají úskok, jaký pro ně, jejichž intelektuální utváření se odehrálo téměř výhradně prostřednictvím francouzštiny, představuje použití řeči, kterou by mohli do budoucna používat nanejvýš jako cosi naučeného.“⁰¹⁶

Černoši však namítnou, že je pro nás ctí, když nějaký běloch jako Breton napíše něco takového.

Pokračujme...

014

Jeho francouzština byla (ve své formální eleganci) tak působivá, že ona žena upadla do transu.

015

Úvod k *Cahier d'un retour au pays natal*, s. 14.

016

Michel Leiris, citováno výše.

2

Barevná žena a běloch

Člověk je hnutím ke světu a svému bližnímu. Hnutím agresivity, jež plodí zotročení a dobývání; hnutím lásky, darem sebe sama a nejzazší mezi toho, co se obvykle nazývá etickou orientací. Zdá se, že každá mysl může souběžně či střídavě projevovat obě tyto složky. Z energetického hlediska mě bude milovaná bytost podporovat v povznesení mého mužství, zatímco snaha o to zasloužit si obdiv či lásku bližního bude v celém mém vidění světa vytvářet zhodnocující nadstavbu.

Při studiu tohoto druhu jevů působí práce psychoanalytika a fenomenologa poměrně náročně. A i když se našel takový Sartre, aby popsal milostný krach, protože *Bytí a nicota* je jen analýzou neupřímnosti a neopravdivosti, platí, že pravá, skutečná láska – tedy chtít pro druhé to, co žádáme pro sebe, přičemž tento požadavek zahrnuje trvalé hodnoty lidské existence – vyžaduje mobilizaci psychických instancí, jež jsou zcela oproštěny od nevědomých konfliktů.

Daleko, daleko za tím zmizely poslední následky obrovského boje vedeného proti tomu druhému. Dnes věříme v možnost lásky, proto se snažíme nalézt její nedostatky a vady.

V této kapitole věnované vztahům barevné ženy a Evropana nám jde o to popsat, do jaké míry zůstane autentická láska nemožnou, dokud nebude zapuzen onen pocit méněcennosti či ono adlerovské zanícení, tato přemrštěná kompenzace, jež se jeví jako hledisko černošského světonázoru.

Protože když konečně čteme v knize *Jsem Martiničanka*: „Chtěla jsem se vdát, ale za bělocha. Barevná žena si však v očích bělocha nikdy nezaslouží plnou úctu. I když on ji miluje. Věděla jsem to“⁰¹⁷ jsme oprávněni pociťovat znepokojení. Tato pasáž, jež v jistém smyslu slouží jako závěr jedné obrovské mystifikaci, nás ponouká k zamyšlení. Jednoho dne napsala žena jménem Mayotte Capéciová, jež uposlechla hnutí, jehož původce stěží vidíme, dvě stě dvě strany textu

017

Mayotte Capéciová (nakl. Corrêa, s. 202).